

УДК 342.56

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.27>

ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ПРАВОВЛАДДЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПІЗНАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

Пекарчук А.В.,

аспірант Пенітенціарної академії України,

ORCID: 0009-0004-1100-8240

Пекарчук А.В. Правосуддя в умовах правовладдя як об'єкт пізнання вітчизняного правознавства.

Важливу роль у демократичній, правовій державі відіграє судова влада. Незалежна судова влада відповідає за розгляд справ, вирішення конфліктів та оцінку відповідності законів конституції, а також гарантує права та свободи людини, контролюючи законність дій інших гілок влади. Що визначає актуальність дослідження. Існування і ефективне функціонування судової влади та верховенство права є ключовими аспектами будь-якої сучасної демократії. Метою статті є висвітлення правосуддя в умовах правовладдя як об'єкту пізнання вітчизняного правознавства.

Запропоновано класифікувати наукові джерела, у яких висвітлюються окремі аспекти здійснення правосуддя в умовах правовладдя на три групи. Першу групу таких джерел складають наукові роботи, предметом дослідження яких є організація та функціонування органів судової влади. У роботах цієї групи висвітлюються положення, які надають характеристику суду та правосуддю: організаційна структура судової системи; процедури призначення та вимоги до кваліфікації суддів; механізми взаємодії з іншими гілками влади; судовий процес та гарантії прав громадян; ефективність та реформи судової системи та ін.

Другу групу джерел складають наукові роботи, предметом дослідження яких є верховенство права. Вимоги верховенства права значною мірою стосуються саме судової влади та справедливого правосуддя, що і обумовлює виокремлення цієї групи джерел. Дослідження в цій галузі допомагають розуміти, як верховенство права впливає на правосуддя, роль судової системи у його забезпеченні та як цей принцип сприяє стабільності, справедливості та дотриманню закону в суспільстві.

Третю групу джерел складають наукові роботи, предметом дослідження яких є визначення напрямів удосконалення діяльності судової влади в умовах правовладдя. Ці дослідження можуть виступати основою для розроблення стратегій реформ та поліпшень у судовій системі з метою наближення її до високих стандартів правовладдя та відповідності потребам суспільства.

Резюмується, що численні наукові дослідження проблем судової влади та правовладдя закладають міцне підґрунтя для подальшого розвитку відповідних положень з метою посилення ефективності судової влади. Однак, вказана проблематика потребує систематичного вивчення, зважаючи на необхідність удосконалення соціальних стандартів.

Ключові слова: верховенство права, демократія, права людини, реформування судової системи, судова влада.

Pekarchuk A.V. Justice under the Rule of Law as an Object of Knowledge of Domestic Jurisprudence.

The judiciary plays an important role in a democratic, law-based state. The independent judiciary is responsible for handling cases, resolving conflicts and evaluating the compliance of laws with the constitution, and also guarantees human rights and freedoms by controlling the legality of actions of other branches of state power. And this factor determines the relevance of research. The existence and effective functioning of the judiciary and the rule of law are key aspects of any modern democracy.

The purpose of the article is to cover justice under the rule of law as an object of knowledge in domestic jurisprudence.

It is proposed to classify scientific sources, covering certain aspects of the administration of justice under the rule of law, into three groups.

The first group of such sources consists of scientific papers, the subject of which is the organization and functioning of judicial authorities. The papers of this group clear up the provisions characterizing the court and justice: the organizational structure of the judicial system; appointment procedures and requirements for the qualification of judges; mechanisms of interaction with other branches of power; judicial process and guarantees of citizens' rights; effectiveness and reforms of the judicial system, etc.

The second group of sources consists of scientific papers, the subject of research of which is the rule of law. The requirements of the rule of law to a large extent concern the judiciary and fair justice determining the isolation of this group of sources.

Researches in this field help to understand how the rule of law affects judiciary, the role of the judicial system in providing it, and how this principle contributes to stability, justice, and abundance by law in society.

The third group of sources consists of scientific papers, the subject of study of which is the determination of directions for improving the activities of the judiciary under the rule of law. These studies can serve as a basis for developing strategies for reforms and improvements in the judicial system with the aim of bringing it closer to high standards of the rule of law and meeting the exigencies of society.

It is summarized that numerous scientific studies of the problems of the judiciary and the rule of law lay a solid foundation for the further development of the relevant provisions in order to strengthen the effectiveness of the judiciary. However, the indicated problems require systematic study, taking into account the need to improve social standards.

Key words: rule of law, democracy, human rights, judicial system reform, judicial power.

Постановка проблеми. Однією з важливих вимог демократичного управління є поділ влади. Поділ влади є одним з фундаментальних принципів демократії і визначається розподілом політичної влади між різними гілками влади в державі. Зазвичай цей принцип реалізується через створення трьох основних гілок влади: законодавчої, виконавчої та судової. Саме це положення відображено у змісті ст. 6 Конституції України [1].

Поділ влади допомагає уникнути зосередження великої кількості влади в руках однієї групи чи особи, що може призвести до тиранічного управління. Цей принцип сприяє забезпеченню балансу, контролю та забезпеченню того, щоб рішення приймалися на основі консенсусу та урахування різноманітних інтересів суспільства. Важливо, щоб кожна гілка влади була незалежною і мала можливість контролювати дії інших гілок, що є гарантією системи взаємного збалансування та захист прав громадян від можливого зловживання владою.

Зважаючи на предмет нашого дослідження, вкажемо, що за такого поділу державної влади судова влада представлена незалежними судами і відповідає за розгляд справ, вирішення конфліктів та оцінку відповідності законів конституції, а також гарантує права та свободи громадян, контролюючи законність дій інших гілок влади.

Додамо, що саме судова влада у правовій державі займає важливе місце, оскільки є тим арбітром, що вирішує спори у тому числі і проти держави. Наведене вказує на необхідність систематичного вивчення проблеми функціонування гілок влади загалом та зокрема органів судової влади.

Водночас, за гіпотезою нашого дослідження ефективне функціонування судової влади можливе лише в умовах правовладдя, що актуалізує проблематику функціонування судових органів з дотриманням вимог принципу верховенства права.

При цьому одним з перших кроків осмислення цієї проблематики має бути з'ясування стану її пізнання в межах вітчизняного правознавства. Розв'язання цього питання дозволить визначити напрями подальшого вивчення окресленої тематики.

Стан опрацювання проблематики. Вкажемо на те, що предметом нашого дослідження і є безпосереднє висвітлення стану опрацювання вітчизняною правничою наукою тематики, тому у цій частині роботи ми вкажемо лише прізвища тих науковців, які досліджували проблематику окремих аспектів функціонування органів судової влади в умовах верховенства права.

Відзначимо, що вказана проблематика була предметом пізнання С. Головатого, Д. Гудими, С. Гусарєва, Є. Калюжної, М. Корнієнка, А. Кучука, А. Малишевича, Л. Наливайко, О. Орлової, Л. Сердюк, П. Ткачук, Г. Юдківської, О. Яриша та ін.

Не зважаючи на те, що питання функціонування судової влади, як і питання верховенства права постійно перебувають в центрі уваги вітчизняних вчених, вони (питання) не втрачають своєї актуальності. Існування і ефективне функціонування судової влади та верховенство права є ключовими аспектами будь-якої сучасної демократії. Незалежна судова система і захист прав людини відносяться до основних принципів правової держави.

Навіть у сучасних умовах ці питання лишаються важливими, виходячи з низки причин: необхідність постійного удосконалення діяльності з забезпечення прав людини; розв'язання судами юридичних конфліктів, які є невід'ємною ознакою суспільства; верховенство права передбачає, що ніхто, навіть представники публічної влади, не перебувають «над законом» (при цьому суди відіграють ключову роль у виконанні цього принципу, визначаючи законність дій урядових органів та інших інституцій); судова система також служить механізмом, який відображає громадську думку і стан дотримання міжнародних стандартів у сфері прав людини; рішення судів вказують наскільки держава дотримується своїх зобов'язань перед міжнародним співтовариством. Окремо слід наголосити на тому, що судова система відіграє важливу роль у боротьбі з корупцією.

Українські науковці продовжують досліджувати та обговорювати способи удосконалення судової системи та забезпечення верховенства права для підтримки розвитку сучасної демокра-

тії. Реформи в цій галузі залишаються актуальним завданням для зміцнення правових засад та підвищення довіри до правосуддя.

Метою статті є висвітлення правосуддя в умовах правовладдя як об'єкту пізнання вітчизняного правознавства.

Виклад основного матеріалу. Як ми вказали, окреслена нами проблематика постійно вивчається вітчизняними науковцями, що вказує на наявність значної кількості робіт за цією тематикою. А це, у свою чергу, обумовлює необхідність класифікації джерельної бази дослідження, її поділ на декілька груп з метою охоплення загального масиву літератури та її кращого вивчення.

Оскільки класифікація передбачає поділ понять залежно від сутнісних їх ознак, то, на нашу думку, критерієм класифікації слід обрати безпосередній предмет гносеології відповідних наукових джерел. Використання саме цього критерію дозволить сформувати загальне уявлення про основні аспекти досліджуваної нами теми та стан їх висвітлення, а також зробить можливим визначення тих аспектів, які потребують більш повного вивчення та формування відповідних пропозицій з їх удосконалення.

Першу групу таких джерел складають наукові роботи, предметом дослідження яких є організація та функціонування органів судової влади.

Відзначимо, що вказана проблематика була предметом пізнання таких науковців як Г. Кравчук, Р. Куйбіда, О. Курило, В. Куценко, Л. Наливайко, Н. Нестор, О. Орлова, І. Позігун, Л. Сердюк, А. Стрижак, О. Щерблюк, Г. Юдківська та ін.

У роботах цієї групи висвітлюються положення, які надають характеристику суду та правосуддю. У роботах цієї групи розглядаються різні аспекти, такі як: організаційна структура судової системи (аналіз структури судових органів на різних рівнях (від місцевого до верховного суду) та їх взаємодія); процедури призначення та вимоги до кваліфікації суддів (вивчення процесів відбору, призначення та оцінки професійних кваліфікацій суддів для забезпечення їхньої незалежності та об'єктивності); механізми взаємодії з іншими гілками влади (аналіз ролі судової системи у системі поділу влади та її взаємодії з законодавчою та виконавчою владою); судовий процес та гарантії прав громадян (вивчення етапів судового процесу, включаючи розгляд справ, пред'явлення обвинувачення, право на захист і вирішення справ); ефективність та реформи судової системи (аналіз результативності судової системи та пропозиції щодо можливих реформ для поліпшення ефективності та довіри до неї).

Ці наукові роботи відображають актуальність досліджень в галузі судової реформи та створюють фундамент для розуміння та вдосконалення

правосуддя в контексті сучасних викликів та потреб суспільства. Дослідження в цій галузі також можуть враховувати міжнародний досвід та передові практики, сприяючи адаптації найкращих підходів для покращення системи правосуддя в конкретній країні чи регіоні.

У межах праць цієї групи виокремимо дисертаційне дослідження О. Щерблюк, у якому авторка дійшла висновку про необхідність функціонування судів саме в умовах правовладдя: «Судоустрій України – це встановлена на законодавчому рівні система судів, суддів, інших представників системи правосуддя та їхніх посадових осіб (як суб'єктів державної влади, покликаних здійснювати реалізацію основного завдання соціально орієнтованої держави), яка функціонує на засадах верховенства права щодо організаційних основ, порядку їх діяльності, повноважень і взаємовідносин з іншими державними та громадськими інституціями» [2, с. 13].

А окрему згадку заслуговує і монографічне дослідження, у якому висвітлюються історико-правові аспекти розвитку судової влади. При цьому «аналіз історико-правової реальності тісно пов'язується з еволюцією теоретичних і суспільно-політичних поглядів на призначення правосуддя та судової влади. Звертається особлива увага на історичний досвід, який доцільно врахувати у процесі сучасної судової реформи в Україні» [3, с. 2].

Відзначимо також, що вказаній проблемі присвячуються окремі конференції. Так, згадаємо, наприклад, міжнародну науково-практичну конференцію «Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні» за матеріалами якої видано збірку тез доповідей, у яких висвітлено окремі аспекти вказаної проблематики [4].

Другу групу джерел складають наукові роботи, предметом дослідження яких є верховенство права. Вкажемо, що вимоги верховенства права значною мірою стосуються саме судової влади та справедливого правосуддя, що і обумовлює виокремлення цієї групи джерел.

Відзначимо, що вказана проблематика була предметом пізнання таких науковців як М. Гнатівський, С. Головатий, Д. Гудима, М. Козюбра, М. Корнієнко, А. Кучук, А. Мелешевич, Л. Наливайко, М. Патей-Братасюк, І. Позігун, П. Рабінович, Л. Сердюк, Г. Юдківська та ін.

Друга група джерел, яку складають наукові роботи, присвячені верховенству права, глибше розкриває сутність цього важливого принципу і вказує на його взаємозв'язок із судовою владою та справедливим правосуддям. У цих дослідженнях знаходять відображення такі аспекти: визначення та сутність верховенства права (характеристика концепцій та складових верховенства права, які підкреслюють його роль у встановленні норм правопорядку та захисті прав людини);

забезпечення правовладдя в судових рішеннях (аналіз того, як принцип верховенства права впливає на судові рішення, забезпечуючи їх відповідність конституції і закону); гарантії прав та свобод людини (дослідження того, як верховенство права забезпечує гарантії прав та свобод людини через судовий процес та рішення); міжнародний контекст верховенства права (розгляд впливу міжнародних стандартів та конвенцій на забезпечення верховенства права в національному аспекті); роль судової влади у забезпеченні верховенства права (дослідження того, як судова система виконує роль найважливішого інструменту в забезпеченні верховенства права) та ін.

Дослідження в цій галузі допомагають розуміти, як верховенство права впливає на правосуддя, роль судової системи у його забезпеченні та як цей принцип сприяє стабільності, справедливості та дотриманню закону в суспільстві. Особливо важливо враховувати ці аспекти при формуванні та реформуванні правової системи для забезпечення її сумісності із засадами верховенства права.

Безумовно, що серед робіт цієї групи значне місце посідають наукові статті [5-7] та монографічне дослідження С. Головатого, у якому всебічно висвітлено проблематику верховенства права, включаючи виникнення та опис розвитку правовладдя, починаючи від ідеї і завершуючи доктриною та принципом [8].

Не можна не відзначити і низку статей М. Козюбри, присвячених окремим аспектам верховенства права [9-11]. «Однак досвід багатьох країн Європи свідчить, що подолання криз, забезпечення стабільного економічного зростання та досягнення високого рівня добробуту неможливе без послідовного і неухильного втілення в життя принципу верховенства права» [9, с. 68] – вказує вітчизняний вчений.

Третю групу джерел складають наукові роботи, предметом дослідження яких є визначення напрямів удосконалення діяльності судової влади в умовах правовладдя. Вкажемо, ця група джерел є менш чисельною у порівнянні з попередніми. При цьому у роботах цієї групи переважно висвітлюються окремі аспекти такого удосконалення і зазвичай мова йде про окрему галузь національного права.

Ця проблематика була предметом пізнання таких науковців як М. Гнатівський, С. Головатий, М. Козюбра, М. Корнієнко, Г. Кравчук, А. Кучук, А. Мелешевич, Л. Наливайко, Н. Нестор, М. Патеї-Братасюк, І. Позігун, П. Рабінович, Л. Сердюк, А. Стрижак, Л. Сердюк, О. Щерблюк, Г. Юдківська та ін.

Ця група джерел може бути значним внеском у розвиток національної судової системи та підвищення її ефективності. В цих дослідженнях можна знайти такі окремі аспекти: аналіз сучас-

ного стану судової системи (оцінка поточного стану судової системи, виявлення її сильних та слабких сторін, а також ідентифікація проблем, які потребують уваги); визначення недоліків та викликів (дослідження конкретних недоліків, які можуть впливати на ефективність судової влади, а також визначення сучасних викликів, що стоять перед нею); пропозиції щодо судової реформи (розробка конкретних пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення судової системи відповідно до вимог правовладдя); впровадження інновацій (розгляд можливостей використання сучасних технологій та інновацій для оптимізації роботи судових органів та полегшення доступу до правосуддя); забезпечення прозорості та відкритості (дослідження можливостей зміцнення прозорості та відкритості в діяльності судової системи для підвищення довіри громадськості) та ін.

Ці дослідження можуть виступати основою для розроблення стратегій реформ та поліпшень у судовій системі з метою наближення її до високих стандартів правовладдя та відповідності потребам суспільства. Незважаючи на їх меншу кількість, вони можуть мати значний вплив на формування державної політики у сфері правосуддя.

Висновки. Таким чином, численні наукові дослідження проблем судової влади та правовладдя закладають міцне підґрунтя для подальшого розвитку відповідних положень з метою посилення ефективності судової влади. Однак, вказана проблематика потребує систематичного вивчення, зважаючи на необхідність удосконалення соціальних стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30.
2. Щерблюк О.В. Організаційні основи судуострою в Україні: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 20 с.
3. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку / За ред. І.Б. Усенка. Київ: Наукова думка, 2014. 502 с.
4. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовтня 2020 р.); [редкол.: О.В. Щербанюк (голова), Л.Г. Бзова (відпов. секр.) та ін.]. Київ: Видавництво ВАІТЕ, 2020. 356 с.
5. Головатий С. «Верховенство закону» versus «верховенство права»: філологічна помилка, професійна недбалість чи науковий догматизм? *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2 (33). С. 96–113.

6. Головатий С. Magna Carta як найвизначніший середньовічний попередник «верховенства права». *Українське право*. 2004. № 1. С. 29–55.
7. Головатий С. Верховенство права: юридичний принцип, який в Україні офіційно визнано та який має діяти. *Українське право*. 2006. № 1. С. 13–14, 85–90, 369–370.
8. Головатий С.П. Верховенство права. У 3-х книгах. Київ: «Фенікс», 2006. 1730 с.
9. Козюбра М.І. Верховенство права, права людини і місцеве самоврядування: проблеми взаємозв'язків. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 200. С. 67–71.
10. Козюбра М.І. Верховенство права і соціалізація держав. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2010. Т. 103. С. 3–8.
11. Козюбра М.І. Верховенство права і Україна. *Право України*. 2012. № 1-2. С. 30–63.